

ВИХОВНІ РИЗИКИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ОСВІТИ

В статті розглядаються деякі сучасні труднощі виховної роботи з військовослужбовцями на тлі складних соціальних процесів та явищ сучасного українського суспільства та загальнолюдських загроз.. Проводиться теоретичний аналіз логічного ланцюжка понять «патріотизм – націоналізм – шовінізм - фашизм». Підкреслюється небезпека педагогічної безтурботності військового керівника за умов виникнення неофашистських ризиків в світі та нашій країні.

Ключові слова: виховання, патріотизм, націоналізм, ризики, військовий керівник.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство характеризується багатьма особливостями, які ще пару десятків років тому були погано передбачуваними чи взагалі виключалися з політологічних та педагогічних прогнозів. Протягом багатьох попередніх десятиліть формувалася і надійно працювала ґрунтовна система комуністичного виховання радянських людей. Вона базувалася на ідеалах та моральних позиціях нового за тодішніми мірками суспільства, якого в життєвій практиці ще на той час не знав світ і людство в цілому. Ця система і ці ідеали дозволили досягти унікальних результатів та перемог в економічній, політичній, соціальній, військовій та багатьох інших сферах. Однак з ходом історичного розвитку людства відбувалися об'єктивні та суб'єктивні зміни, які, як закон, зазвичай, відбиваються на стані економіки і духовного життя суспільства. Саме тому цілком закономірною є та обставина, що зі зміною соціально-економічної формації майже чверть століття тому пішла лавина стрімкого відходу від попередніх сталих ідеологічних надбань та установок. Історики політології, соціології, психології та педагогіки ще дуже довго досліджуватимуть причини нестійкості, відсутності живучості та відповідного імунітету виховної системи того періоду.

Мета статті. Будь-який військовий керівник має розуміти всю складність виховного процесу. Потрібне патріотичне розуміння свого призначення як військового фахівця, як громадянина, що виконує високу місію захисника свого народу. Самому керівникові важлива широка ерудиція, ґрунтовна психолого-педагогічна підготовка, повага та любов до пілеглих, чуття інженера людських душ, уважність та пильність щодо складних процесів у колективі підрозділу чи частини.

Виклад основного матеріалу. Населення закритої свого часу супердержави було не готовим до зустрічі з новими для себе явищами. Красива та ефективна реклама зуміла подати в привабливій обгортці нові для людей небезпечні явища. Партійний та державний апарат, наукові заклади не зуміли прорахувати перспективу та технологію об'єктивно необхідних змін свого місця в світовому контексті. Внаслідок цього зруйноване радянське суспільство не витримало навали зовнішніх та внутрішніх впливів на заздалегідь послаблену соціально-психологічну сферу, не змогло протидіяти їм за умов відсутності його самого. Втім, ідеологічні, психологічні та

соціально-педагогічні зміни в розумах та серцях людей відбулися не якось раптом, несподівано. Тривалий час після другої світової війни планово та організовано йшла напружена і якісно фінансована робота з деформації радянської свідомості. Серед іншого, достатньо добре відома директива держсекретаря США Алена Даллеса від 1948 року. Її наступна реалізація на теренах пострадянських країн лише в соціальній галузі принесла такі вкрай ганебні «дарунки» західних суспільств, як безробіття, аморалізм, наркоманія, проституція, погіршення якості та платність декларованих безплатними медицини та освіти, зниження рівня життя в цілому, вже офіційний розподіл на бідних та багатих. З'явилися безхатченки і мільярдери...

Сучасний навіть поверховий аналіз еволюційних змін ще цілої низки інших країн показує, що раптова відмова від традицій, того, чим жили батьки та дідусі, призводить до ефекту бумеранга. Які народи за умов сучасної світової кризи зуміли зберегти хоча б відносно свою економіку? – Ті, які зберегли свою духовну незалежність, своє обличчя. Вони зуміли майстерно сполучити традиції, попередні досягнення з інноваціями, що напрацьовані в себе чи запозичені від інших. Стабільний приріст економіки тут ґрунтується на системній ідеологічній роботі, ефективному вихованні громадян. На жаль, ми пішли іншим шляхом. Було відкинуто, розкритиковано і спалюжено все, чим пишалися попередні покоління, а їхні ратні та трудові подвиги оголошені майже злочинами. Недоліки, помилки та прорахунки взято за основу для оцінки всього величезного історичного періоду. В результаті виникла проріха у свідомості вже не одного покоління. Активно культивуються і гіпертрофуються підкинуті зовні псевдоцінності, моральні антиідеали... Але ідеологічного стрижня, навколо якого може будуватися і розвиватися українське суспільство, немає й зараз. Це підтверджує ідею про те, що виховання за будь-яких умов не дає негайних результатів і є окремою, важливою спеціальною сферою діяльності президентів, парламентів, урядів, науковців, керівників всіх рівнів та обов'язково батьків. Свого часу вкрай ефективною була система комуністичного виховання радянських людей. Але її послаблення в самій державі та кропітка, рутинна і важка дійсно педагогічна робота опонентів соціалізму дала результати. Сучасний стан ідеологічної діяльності державних інституцій незалежної України викликає багато непорозумінь. Не є винятком й Збройні Сили, які, як відомо, ніколи не можуть бути цілком автономною оазою, закритою соціальною підсистемою.

Зниження уваги до гуманітарних питань, виховних процесів, технократичний підхід до патріотичного виховання людини сьогодні унеможлиблює за наших українських умов вирішення питання успішного розвитку країни. Сьогодні повним ходом іде зибний процес моральної технократизації людей. З одного боку, впливові сили країни і суспільства добре розуміють важливість виховання громадян як патріотів. З іншого, постійна і неперервна боротьба за владу потребує негайних, лише тактичних результатів у вигляді настроїв людей і результатів голосування на виборах. Наслідком цього голосування є делегування виборцями різного роду депутатам владних повноважень, за якими – реальна можливість іноді на свій

розсуд користатися результатами людської праці. А це – величезні матеріальні можливості, для когось виняткові умови життя та існування...

Саме тому багато авторів і дослідників звертається зараз до наукової проблеми всебічного забезпечення успішності процесу патріотичного виховання громадян нашого суспільства. Сучасне українське суспільство продовжує хворіти відмовою від класичних моральних цінностей в обмін на короточасні матеріальні блага, свідомою підміною сталих понять і категорій. Замовні ідеологічні впливи на розум і серця людей стали прибутковою справою представників цілої низки професій. В цьому небезпечному процесі не мета, не характер діяльності, а сума оплати будь-яких дій стає вирішальним чинником. В результаті, навіть найаморальніше завдання часто стає привабливим для керівників, політиків, журналістів... З політиками зрозуміло – класична брудна справа. Чому журналістів? – За професією вони мають бути моральним еталоном, найбільш чесними, освіченими та грамотними членами суспільства. Тобто, «роби, як я!». На практиці ж саме вони великою мірою відповідальні за аморальність та напівграмотність значної частини нашого українського соціуму, яку формують з екранів телевізорів, в інтернеті, на радіо та газетних шпальтах. Автору протягом тривалого службового і наукового шляху довелося зустріти лише одиниці дійсно грамотних, ерудованих та інтелігентних представників цієї важливої для суспільства і держави професії. А за сучасних умов бізнес-продажності в багатьох галузях куплене високе звання представника «четвертої влади» використовується з корисною метою значною кількістю нечистих на руку.

На превеликий жаль, активну участь в цій справі беруть автори різних досліджень та «розвідок», представники сучасної науки. Певних «успіхів» в цій несправедній справі досягли деякі історики, соціологи, соціальні психологи. Не стали винятком й філологи. Підтвердимо цю думку аналізом еволюціонування низки класичних понять.

В багатьох країнах світу громадяни пишаються своїм, національним патріотизмом. Загальновідомий патріотизм американців, який не залежить від раси та національності громадянина цієї країни. Історично ствердився радянський патріотизм, який став фундаментом величезних перемог. Всесвітньо відомий патріотизм сучасних британців, кубинців, білорусів. В кожній країні та в кожного народу бути патриотом значить щось своє, притаманне лише для них.

Що ж відбувається з нашим українським патріотизмом? Як радять мудрі філософи, спочатку визначимо поняття. Отже, патріотизм... Кажуть, що світ змінюється. Серед іншого змінюється семантичне навантаження слів. Скажу точніше – його змінюють люди, часто внаслідок незнання істинного, словникового значення слова. Полінувався подивитися у словнику, але видається правильним ось таке слововживання – і уперед! (Знов про журналістів). Поступово часте неправильне вживання слова чи поняття набуває нормативного статусу – мовляв, «мова змінюється». Ні, книжки треба читати, в словники дивитися, навчатися із задоволенням та

відповідальністю, і мова позбавиться вашого неграмотного бруду.

Дивимося в словники (краще в друковані, бо в інтернеті їх часто кон'юнктурно складають недбалі двічники-аматори). «Новий словник іншомовних слів» [1, с. 561] визначає це слово грецького походження як «любов до вітчизни, відданість своєму народові». А патріот – це «той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги». Ось інше джерело. В «Новейшем словаре иностранных слов и выражений» [2, с. 612] наводиться такий підхід: «Патриотизм – любовь к родине, преданность отечеству и своему народу». Отже, батьківщина, вітчизна, народ. Заради чистоти нашого дослідження звернемося ще до одного джерела. Це представницький «Великий тлумачний словник сучасної української мови». Ось позиція його укладача: патріотизм – це «любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги» [3, с. 711]. Відповідно тої, хто живе і діє таким чином, і визначається як патріот. Таким чином, різні літературні джерела вкладають в поняття «патріотизм» той самий смисл.

Зовсім не випадково ми казали про сучасну роль інтернету в словотворенні. В цьому найбільш демократичному і доступному джерелі, де будь-який бажаючий може висловлювати свою думку з будь-якого приводу, активно відбувається не зовсім морально чистий процес політизації мови, маніпулювання свідомістю відвідувачів мережі. З цілком відомих ідеологічних причин, але необгрунтовано з позицій науки і моралі, проводиться «розводка», «розмежування» цього поняття на патріотизм та націоналізм. При цьому класична ознака патріотизму – любов до свого народу – передається в епархію націоналізму, а за патріотизмом закріплюється любов до держави (саме проти «державного свавілля» й борються сучасні ліберал-демократи, націонал-соціалісти, неонацисти).

Отже, перед нами мальовнича картина реалізації латентної інноваційної технології політичної боротьби із включенням до неї в якості активної сили носіїв мови – простих громадян. Але жертвою цієї боротьби стає людська мовна культура, що використовується в якості інструмента ідеологічної обробки людських особистостей.

Продовжимо розгляд низки споріднених понять. Будь-яке явище чи процес має пограничні стани. Ось такою крайньою формою патріотизму автори вважають націоналізм. Що це таке? Знов йдемо до авторитетних джерел. Джерело 1 – «політика, в основі якої лежить домінування національних інтересів» [1, с. 498]. Джерело 2 – «ідеология и политика, трактующие нацию как высшую ценность и форму общности; в 19-20 вв. национализм выступал как мощная объединяющая сила в борьбе за национальное освобождение разных народов, однако нередко сопровождался идеей национального превосходства и национальной исключительности» [2, с. 555]. Джерело 3: «ідеологія і політика в царині національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу» [3, с. 588]. Отже, три джерела і три позиції. Чому така різниця

думок? Мабуть, йдеться про наявність персонального права авторів на свою точку зору та її фактичну наявність. Але не обійшлося й без впливу політичних процесів та індивідуального ставлення автора до проблеми у зв'язку з різним ступенем інформованості, неоднаковим попереднім життєвим досвідом та різними ідеологічними позиціями внаслідок різного виховання.

Продовжимо своє дослідження. Ті ж самі словники визначають різновид націоналізму – шовінізм: «роздутий до ідеологічних крайнощів націоналізм, що виявляється у непомірному звеличенні своєї нації, наданні їй винятковості»[1, с. 839]. А ось друга позиція: «крайній націоналізм; политика преследования, травли, угнетения других народов; разжигание национальной вражды и ненависти; проповедь национальной исключительности и расового превосходства, агрессия против других народов»[2, с. 916]. Є і таке визначення: «найреакційніша форма націоналізму, що пропагує національну винятковість, ненависть до інших національностей, розпалює ворожнечу між країнами й народами»[3, с. 1402]. Як бачимо, незважаючи на різні форми викладення думки, сутність єдина: шовінізм виростає з націоналізму, для цього потрібні лише сприятливі внутрішні та зовнішні умови. Одночасно з цим раніше виявилось, що за певних умов навіть патріотизм може перерости у націоналізм, а вже той – у шовінізм. Відслідкувати цей процес подолання латентних меж майже неможливо).

Таким чином, дійсно немає чітких меж між такими явищами, як патріотизм, націоналізм та шовінізм. Крайній патріотизм – це вже націоналізм. Крайній націоналізм – це вже шовінізм. А далі що..? Крім того, ці явища інтернаціональні, можуть бути притаманні кожній нації. Існують намагання закріпити націоналізм за одними народами, а шовінізм – за іншими. Це вкрай небезпечний шлях, тому що падіння від націоналізму до шовінізму і далі до фашизму людство вже переживало в першій половині 20 ст. в Європі (Італія і Німеччина).

Отже, фашизм. Джерело 1 вказує на те, що фашизму притаманний «граничний шовінізм»[1, с. 790]. Крім того, фашизм «характеризується ... исключительным положением титульной нации и агрессивной (либо изоляционистской) политикой по отношению к соседям»[2, с. 836]. Вже джерело 3 підкреслює, що в основі фашизму лежить ідеологія «агресивного шовінізму»[3, с. 1317].

Таким чином, патріотизм, націоналізм, шовінізм і фашизм – це вихідці з одного гнізда. Від наявності відповідних внутрішніх та зовнішніх умов залежать форми і зміст проявів цих соціальних явищ. Сучасному керівнику, організатору виховної роботи важливо бути уважним і обережним в діагностиці, оцінках і визначеннях, формах, методах, прийомах та засобах роботи з підлеглими.

В нашій країні, як й в значній частині інших європейських країн, саме зараз виникає загроза реставрації фашизму під виглядом сучасного «благородного» націоналізму, а насправді – неофашизму. Ми вже розглядали

цей смисловий ряд понять – патріотизм, націоналізм, шовінізм, фашизм. Сутнісною і формальною основою кожного з них є саме патріотизм, під який камуфлюється вся ця система понять. Що може бути для людини більш святим, ніж любов до батьків, рідної оселі, до батьківщини? Але уважне та прискипливе вивчення важких сторінок історії людства дає можливість дізнатися про те, що навіть найжахливіші злочини проти людства, цілих народів чи етносів часто ґрунтувалися на самих добрих і благородних намірах та ідеях. Спочатку це зворушливе почуття ніжності, любові до всього свого, рідного. Потім – образа, незадоволення сусідом: а чому він живе краще, а чому в нього земля плідніша, а річка чистіша? Далі – більше. А чого це якісь понаїхали, розмовляють не по-нашому, але їдять наше сало? Не місце їм в нашому селі, місті, країні. Не розуміють? Ми покажемо їм... Та вони ще про нас недобре кажуть як про негостинних господарів? Ні, не розуміють. Не треба взагалі цього народу на землі. А чи не піти на них війною, щоб забрати землі та добро, їхніх дітей зробити рабами, а їх самих...

Шановний читач бачить, що в людській історії все це вже було. На превеликий жаль, уроки історії вивчаються часто недбало, іноді не враховуються та ігноруються. Саме тому виявляється вкрай небезпечним зкатування, поступове зповзання, непомітне сковзання від яскравого і благородного патріотизму до жахливого та похмурого фашизму. Такий досвід людством вже був накопичений. Кожне нове покоління озброюється новим досвідом. Але одна з причин конфлікту поколінь полягає в тому, що кожне наступне з них вважає законним своє право робити свої, «авторські» помилки. Але чи є у людства право на таку нову помилку, як «неофашизм»? Це риторичне питання фактично зайве. Втім, події соціально-політичного життя людства та нашої країни насторожують, наполегливо вказують на хибний характер сучасного суспільного і державного виховного процесу. За нинішньої соціально-педагогічної ситуації в Україні потрібні (паралельно з активною та наполегливою господарсько-економічною роботою держави і громадськості) невідкладні та рішучі заходи ідеологічного, виховного характеру.

Висновки. Будучи озброєним цією інформацією, будь-який військовий керівник має розуміти всю складність виховного процесу. З одного боку, народ, країна і держава будують демократичне суспільство, в якому свобода волевиявлення людини – це святе явище. З іншого боку, в нашому суспільстві фактично вже існують як крайні, екстремістські прояви майже всіх явищ, що розглядалися вище. І деякі з них вже перебувають у конфронтації із законами не лише нашої, а й будь-якої країни світу. Військовослужбовець є повноправним членом суспільства, який має всі конституційні права і свободи, законно їх використовує і розраховує на піклування про себе з боку командування частини. А перед військовим керівником постає непросте і невідкладне завдання – підтримання бойової готовності, високого морального духу і твердої дисципліни. На якому підґрунті можна цього досягти? Лише командно-дисциплінарних можливостей недостатньо. Необхідна відповідна вольова активність самого

воїна. Потрібне патріотичне розуміння свого призначення як військового фахівця, як громадянина, що виконує високу місію захисника свого народу. Самому керівникові важлива широка ерудиція, ґрунтовна психолого-педагогічна підготовка, повага та любов до пілеглих, чуття інженера людських душ, уважність та пильність щодо складних процесів у колективі підрозділу чи частини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий словник іншомовних слів / Укладання і передмова О.М.Сліпушко. – К.: Аконіт, 2008. – 848 с.
2. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: Современный литератор, 2003. – 976 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
4. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник / Укл. М. Тищенко – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2003. – 384 с.

В.С. Маслов, доктор педагогических наук, профессор

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ МОМЕНТЫ КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются некоторые современные трудности воспитательной работы с военнослужащими на фоне сложных социальных процессов и явлений украинского общества, а также общечеловеческих угроз. Проводится теоретический анализ логической цепочки понятий «патриотизм-национализм-шовинизм-фашизм». Подчеркивается опасность педагогической беспечности военного руководителя в условиях появления неофашистских рисков в мире и нашей стране.

Ключевые слова: воспитание, патриотизм, национализм, риски, военный руководитель.

V. Maslov, Doctor of pedagogical Sciences, Professor

EDUCATIONAL RISKS AS THE ACTUAL PROBLEM OF EDUCATION

The article discusses some of the modern problems of educational work with the military on the background of complex social processes and phenomena of Ukrainian society, and human threats. The theoretical analysis of a logical chain of the concepts of "patriotism, nationalism, chauvinism, fascism." Highlights the danger of teaching carelessness of a military leader in the emergence of neo risks in the world and our country.

Keywords: education, patriotism, nationalism, risks, military leader.